

gött ugyanaz az eszme húzódik meg: annak az Istennek az eszméje, aki azért építi fel a világegyetemet, hogy megácsolja az akasztófát. Borges bámulatos esszéje végén felidézi a német filozófus, Philipp Mainländer alakját (1841–1876). Ő úgy gondolta, hogy mi mindannyian egy olyan Isten töredékei vagyunk, aki a nem-létre szomjúhozva elpusztította magát az idők kezdetén. A világtörténelem tehát Mainländer szerint nem más, mint e töredékek sötét agóniája. A filozófus *A megváltás filozófiája* című könyvét 1876-ban tette közzé; és még abban az évben öngyilkos lett.

Az erdélyi élmény pedig a következő. Néhány évvel ezelőtt Székelyudvarhelyen jártam, s ott ezt olvastam a főtér közelében álló egyik épület falán, egy táblán (nyilván az épület tulajdonosa, vagy egy tanárember, vagy egy eltűnéstől fázó halandó üzen ott a múltból): *Példaképem Jézus Krisztus és Széchenyi István*. Első olvasásra megütköztem azon, hogyan kerülhet egy bogba a valláslapító és a mélyen katolikus hitű magyar reformer neve. De aztán... Aztán Donne-ra, Hermann Raschkéra, Borgesre és másokra gondoltam, és megírtam magamról a verset.

Ma a kételkedéssel kezdődő gyűlölet különböző válfajainak korát éljük. Megrázó látni, hogy a gyűlölet — a „hitetlenség” — nyilván mennyi jogos és jogtalan érzelmet el lehet mondani. Ma a gyűlölet az emberiség anyanyelve. És az ember kétli, kitöltheti-e azt az életidőt, amelyet gyűlölet nélkül szánt volna neki a sors. Versemben arról a hitről és igazságról szerettem volna írni, amely „egyhelyben bolyongva” lét és nem-lét határán eltölt bennünket. Lehet, hogy igazságom félig-meddig mesének tűnik; de ez elkerülhetetlen egy olyan korban, amelyben minden félig-meddig mesének tűnő történet az igazság helyére tolakszik.

„Bátorság! Én vagyok, ne féljete!”

DÉR ANDRÁS

Filmrendező

Több rendezésemben is, akár filmről, akár színházról legyen szó, megjelennek biblikus motívumok. Inspirálnak, gondolkodni valót szolgáltatnak. Kikerülhetetlen részei hétköznapijainknak is, hiszen itt élünk Európában, egy hellén-zsidó-keresztény kultúrában. A lehetőségek közül két korábbi munkámat választottam ki, mert egymásra épülnek és sok időt töltöttem velük. *Árnyékszázad* és *Kanyaron túl* című filmjeim mögöttes teréről osztom meg gondolataimat.

Az alkotó szemét a témára függeszti, lelki szemét a Gondviselésre. Így járja be az anyagi és a misztikus létet. Ölelkezik és csatát vív, ez a dualitás löki a formai és a tartalmi megvalósítás felé. Mindez íztelen, ha nincs benne szeretet. „Szeretni akarom, hogy megismer-

hessem, és meg akarom ismerni a világot, hogy szerethessem.” Pilszky szavain repülök a valóság mélyére. Kincseket találtam a fényárban úszó körutakon túl, ahová már nem vetül a luxus kétes fényudvara. Az ezerszer áldott nyolcadik kerület nyirkos síkátoraiban, a Golgota, József és Kálvária utcában, mocskos ipari hulladékok közt, a dantei pokol bugyrai tárultak fel a Fekete Lyuk ma már mitikus alternatív klubjában. A drog és az alkohol foglyai, a társadalom megvetett számkivetettjei. Igazságkeresésük, szeretetéttségük, a földi valóságon túli ismeretlen transzcendens utáni vágyakozás áldozatai. *Árnyékszázad* című filmem ennek a felismerésnek a lenyomata. Hőseim mindent elutasítanak, ami a kispolgári, a szocialista értékrendre utal. Így a szép és az Isten fogalmát is, mert kisajátította egy általuk hazugnak ítélt rendszer. Filozófiájuk a tagadásra épül. Fordított, paradox logika jelenik meg. Ez a negatív teológia végigvezethető a dramaturgián, utal, mert Pszeudo-Dionüsziosz Areopagitész szavaival élve, csak ez vezetheti el az isteni homályban rejtőzöttet a tökéletes megismeréséhez. Az *Árnyékszázad* első képsorai: amint a redőny felhúzásával a tükörben látható alak elhomályosul, vagyis épp a fény által válik láthatatlanná, abszolút ezt sugallja. Miközben a hangkulisszába betör Prokofjev *Tüzes angyala*. A keresztény jelképek, amelyek képileg és a szüzsében is megjelennek, ugyanígy disszonánsak, vagyis önmaguk tagadásai, dezillúzió áldozatai az adott közegben, ugyanakkor mégis elvezetnek a „kívánt” transzcendenciához. Ők az utolsó ítélet párába vesző néma trombitásai, kiknek felbugyogó hangszöveire tétován égre emeli tekintetét az eltévedt társaság a film végén. A víz tükrén lépegetők péteri kétsége örvénylő mélységbe rántja az óvatlan utazót. Magam is utazó vagyok. Így egyesül a személyes a tapasztalással, a bibliai ige a konvencióval. Részt kér a mindennapjainkból, mert testet ölt a pincék félhomályában. A szabad szem nem, a lélek látja. A fenomén ott hever a háztartási hulladék alatt. Lukas, kopott bakancsa összegyógyul a mirelitáru dermedt műanyagtasakjaival. Ki ás le értük? A köztisztaság gépesített egységei nem monitorozzák. Egyszerűen felmarkolják, sűrítik, megsemmisítik. Nem, nem a részvét vezet. Tiltakozom ellene, mert megalázónak érzem, magamat kivételezett pozícióba helyezve. Nemcsak társadalmi igazság ez, hanem a Biblia igazsága.

„Nem az egészségeseknek kell az orvos, hanem a betegeknek. Menjetek és tanuljátok meg, mit jelent: Irgalmasságot akarok, nem áldozatot. Nem azért jöttem, hogy az igazakat hívjam, hanem hogy a bűnösöket” (Mt 9,12–13).

Szabó János atyát, a „nyócker” plébánosát csak közvetve ismerem. Segítői, barátai, páciensei mesélték róla. Jó helyre hullott a mag. A téli fagytól szétfeszített aszfalt repedései közt kivirágzott a hivatás. A szenvedélybetegeket terelgette jó pásztorként. Elhajtotta a dúsan termő droglegelőről és a kvantummező felé irányította őket. Magányos birkapásztor, a western hősök kései eastern rokona. Az értetlenség hűvös levegője vette körül. Magányos volt, de nem volt egyedül. Mert Ő vele vándorolt. *Kanyaron túl* című filmemben állí-

tottam emléket neki és munkájának. Tovább görgettem azt a problémát, amit az *Árnyékszázadban* felvettem.

„Fel akarom fedezni és meg akarom segíteni a dolgokat, hogy ajándékképp visszakapjam tőlük önmagamat.” Pilinszky elmékedésére később bukkantam rá, de valahol ez a szándék vezetett. Az ember minden munkájában önmagával küzd, magát akarja megérteni. Verejtékes pillanatok, még ha nem is vérrel verejtékező, bár ki tudja, kinél hogyan... Drogos filmként jegyzik, holott nálam máshol a tét. A megértés, a világ befogadása a kérdés. Előző filmemben is erre keresetem a választ egy absztrakt narratívájú, költői formában. „Képes beszéd”, tört nyelv, ahogy a kutakodó öntudat artikulálja a megfoghatatlant. Ajtók. Bezárt terek. Elvesző identitás. Várakozás. A várakozás csendje.

„Törekedjetez bemenni a szűk kapun, mert mondom nektek, sokan próbálnak majd bejutni, de nem tudnak. A ház ura felkel és bezárja az ajtót, ti kint rekedtek, és zörgetni kezdtek az ajtón: Uram, nyiss nekünk ajtót” (Lk 13,24–25).

Az ember a vágyakozás magányában védtelenné válik, sebezhetővé és könnyen elcsábíthatóvá. A „magasságbeli” csak tükör által homályosan, a kába tudat elmosódó reflexe. A fekete angyal hiába int, a vízszintes síkon távolodó ember egyre közeledik az ördög kanalában bugyogó mákonyhoz. Függettevé válik. Egóját felfalja a drog gyönyört adó démona. Menekülne, de már hiába, a gyertyafény halálos bűvkörébe vonzott lepke misztikus haláltánca vár rá. Futna, menekülne, önmaga elől is, de nincs hová. Mert nincs már önmaga, az ajtók bezárultak.

A bezárt ajtóhoz meg kell találni a megfelelő kulcsot.

„Liberá me, Domine de morte eterna!” (Szabadíts meg, Uram, az örök haláltól!), Esdekel Prokofjev *Tűzes angyalában* a lány. Filmem kísérőzenéjének választottam a zenekari betéteket. A hamis próféta könnyű prédái a fausti alkuból kétségbeesetten menekülő lelkek. És ekkor kilép a fényre Mágocs József atya (Szabó János filmbéli alteregója, Bubik István utolsó filmszerepe volt): „Bátorság! Én vagyok, ne féljetez!” (vö. Mt 14,22–33). Maga köré gyűjti az elveszett fiatalokat. Kivezeti őket a metropolisz sivatagából a falusi összedőlő házba, hogy új otthont építsenek. Hogy újra építsék lerombolt önmagukat.

„Az éhezőkért és mezítelenekért jött a világra” (Pilinszky).

A film maga nem fogalmi rendszerek láncolata, hanem cselekmények sorozata. Egy történet elbeszélése. De a szüzsé és a fabula ravasz táncot járnak, olykor alig észrevehető, másszor erőteljes utalások irányítják a néző figyelmét a mögöttes tartalmakra. A narratíva változik. Az *Árnyékszázad* az avantgárd zenei és képzőművészeti kompozíciós elvei alapján szözt koherens látomás. *A kanyaron túl* klaszszikus, bár a káosz dramaturgiát felhasználó ábrázolás. Folytatásai egymásnak. A kiutat kereső, a reményt makacsul vizslató perszóna filmjei.